

Добрим ділам не згубитися в часі. Пам'яті М.М. Євреїнова

Дворянський рід Євреїнових веде свій відлік з початку XVIII ст. від вихідця з Польщі Матвія Григоровича Євреїнова – “першостатейного” купця в Москві та Петербурзі. Він внесений до VI ч. “Родословной книги” Вітебської, Московської, Курської, Новгородської, Петербурзької та Тамбовської губерній. Інші 27 родів – пізнішого походження [1].

Чернігівська гілка бере свій початок у XVIII ст. від Михайла Васильовича Євреїнова, колезького асесора (1763 р.), колезького радника (1781 р.), землевласника с. Ваганичі Городнянського повіту [2]. Микола Миколайович Євреїнов – представник шостого покоління – народився в 1860 р. і все своє життя, крім років навчання, прожив у селі Ваганичі, де працював земським лікарем, господарював у власному маєтку.

З діда-прадіда Євреїнови – багаті поміщики – уважно ставились до потреб церкви і парафії, упродовж тривалого часу були її благодійниками, починаючи з Михайла Васильовича, який побудував у Ваганичах в 1783 р. Миколаївську церкву замість дерев'яної, що згоріла.

Заслуговує уваги благодійна діяльність та пожертвування Миколи Івановича Євреїнова – батька Миколи Миколайовича, про які свідчить “Летопись Николаевской церкви села Ваганичи Городницкого уезда” [3]. Обраний головою створеного в 1872 р. приходського попечительства, він сприяв відкриттю в селі парафіяльного училища, для якого безкоштовно виділив приміщення, “стол и квартиру для учителя”; надав ділянку землі та деревину для спорудження будинку священика. У “Літопису” зазначено: “Выбор председателя был более чем удачный: г. Евреинов, как человек просвещенный, мог с успехом руководить попечительством, как человек религиозный, с усердием отнесся к этому учреждению и, как человек состоятельный, мог оказывать значительное пособие своими средствами” [3]. На будівництво нової церкви (1879 р.) він пожертвував 735 руб., золото для хрестів, біле залізо для куполів церкви і дзвіниці та зібрав особисто у різних осіб 639 руб. 97 коп. 30 вересня 1880 р. церковний староста Микола Іванович Євреїнов за ревність до храму і пожертвування отримав благословення Святішого Синоду з врученням грамоти, а у грудні – в пам'ять освячення церкви преосвященним Серапіоном, єпископом Чернігівським і Ніжинським – його подяку [4].

Безсумнівно, ці діяння привертали увагу Миколи Миколайовича, слугували йому прикладом. Пожертвування і добродійність стали його повсякденною потребою у житті та професійній і громадській діяльності.

Самовіддану працю земського лікаря Ваганицької дільниці, якій М.М. Євреїнов віддав близько тридцяти років, він поєднував з плідною діяльністю земського діяча. Починаючи з 1886 р. і до 1916 р. з незначними перервами обирався гласним Городнянського повітового та Чернігівського губернського земств [5, 6]. У полі його зору завжди перебували питання народного здоров'я та народної освіти. М.М. Євреїнов був доповідачем XXIX чергової сесії губернського земського зібрання 1893 р. з питань реорганізації губернської лікарні, брав активну участь в обговоренні багатьох питань формування її кошторису та штату [7], був делегатом Обласного з'їзду лікарів і представників земств у Харкові (26 травня 1910 р.) від Чернігівського губернського земського зібрання [8], членом Особливої комісії з питань забезпечення медичного обслуговування населення, створеної повітовою земською управою в 1914 р. [9], ініціював відкриття у с. Ваганичі шпиталю для поранених і хворих воїнів,

гарантуючи свої лікарські послуги. Про безкорисливість Миколи Миколайовича свідчить те, що він відмовився від отримання платні (1909 р.) і упродовж трьох років виконував обов'язки земського лікаря безкоштовно, що дало змогу земській управі зібрати кошти на облаштування житла для лікаря і фельдшера с. Ваганичі [10].

М. Євреїнов піклувався також про організацію народної освіти, поліпшення умов її розвитку. Він неодноразово обирався членом Городнянської повітової училищної ради. Так, порушуючи клопотання про збільшення розміру позики на будівництво приміщень для сільських училищ, що надавалася губернським земством, і збільшення терміну для її виплати, Городнянська повітова управа посилається на звіт М.М. Євреїнова, за даними якого у 1890 р. з усіх 28 шкільних приміщень повіту лише 11 можуть вважатися більш-менш задовільними [11]. Аналізуючи на конкретних прикладах занепад земської школи (Ваганицької, Хоробицької), М.М. Євреїнов наполягав на збільшенні платні вчителям та пропонував повітовому земському зібранню обрати комісію для з'ясування причин занепаду. Пропозиція була прийнята [12]. На губернських земських зборах XXXVIII чергової сесії (грудень 1902 р.) він виступив з доповідями від комісії з народної освіти щодо влаштування загальноосвітніх курсів для вчителів Чернігівської губернії в Чернігові влітку 1903 р., створення шкільних опікунств та розробки статуту стипендії імені І.Я. Дуніна-Борковського [13].

З кінця 80-х років XIX ст. М.М. Євреїнов – попечитель Ваганицького, Деревинського, Переписького та Хоробицького сільських початкових народних училищ, які він всіляко підтримував, здебільшого матеріально, причому робота попечителя була безоплатною. В окремі роки (1890, 1895, 1899) попечителькою Ваганицького училища була Олександра Анатоліївна Євреїнова – дружина Миколи Миколайовича [14]. Подружжя було також членами “Общества взаимного вспомоществования учащим и учившим Черниговской губернии” з часу його заснування в 1899 р.

Не менш плідною була його робота і в інших комісіях – ревізійній, проектній, дорожній тощо. У 1899 р. він був обраний почесним мировим суддею. До всіх доручень ставився не лише відповідально, але й зі знанням справи. Як відзначав М.М. Могилянський: “Не часто трапляються люди, які б так докладно знали свій повіт, як знав Городнянський повіт він”. Разом з такими знаними земськими діячами, як О.О. Бакуринський, О.О. Свечин, С.Д. Ренчицький визнанням і авторитетом користувався М.М. Євреїнов. Підтвердження цьому знаходимо у спогадах М.М. Могилянського “Повесть о днях моей жизни”, написаних у 30-і роки XX ст.: “Два Алексея Александровича – Свечин и Бакуринский – по благородству характера и всего духовного облика были украшением земского собрания и вместе с Евреиновым – всех троих связывали дружеские отношения – составляли руководящую верхушку, одинаково мысля в чисто земских хозяйственных вопросах...” [15].

Будь-яке громадське починання викликало у нього зацікавленість і підтримку. Прикладом може слугувати його діяльність метеоролога, завідувача шевської майстерні, завідувача народної бібліотеки-читальні.

М.М. Євреїнов був у числі перших активних організаторів метеорологічних пунктів спостереження, згодом – станцій, ще до їх планового створення в Чернігівській губернії, започаткованого в 1894 р. У дворі своєї садиби у 1889 р. він обладнав станцію. Щодня, будь-якої погоди, упродовж майже 30 років записував показання приладів і передавав їх до метеорологічної служби Чернігова, де вони опрацьовувалися, аналізувалися, використовувалися спеціалістами галузі. Про станцію згадується в “Описании Черниговской губернии” О. Русова. В “Обзоре Черниговской губернии в сельскохозяйственном и метеорологическом отношении за 1895 год”, складеному професором П. Броуновим, у списку метеорологічних станцій – Ваганицька, до речі, найкраще оснащена приладами.

Багаторічні метеорологічні спостереження, здійснені М.М. Євреїновим, послужили основою для наукової публікації (1906 р.) відомого на той час агронома Е. Гарлицького “К вопросу об осадках и вообще о климатических условиях в Черниговской губернии (по данным Ваганичской метеорологич[еской] ст[анции] с 1890 по 1904–1905 гг.)”, присвяченої “искренне уважаемому Н.Н. Евреинову” [16]. Відмічаючи корисну діяльність Ваганицької метеостанції та її організатора, автор наголошує на важливому значенні природно-історичних умов для розвитку сільського господарства, аналізує стан метеорологічної служби губернії та Городнянського повіту.

Здавалося б, заняття метеорологічними спостереженнями – дещо несподіване для земського лікаря. Проте, далекоглядний господар намагався допомогти місцевим селянам завбачати погоду і хоч якоюсь мірою уникати її негативного впливу на сільськогосподарські роботи та їхній результат.

Як людина освічена М.М. Євреїнов розумів значення бібліотек і приділяв увагу їх організації. Слушною була його думка про корисність учнівських і учительських бібліотек, а також пропозиція щодо їх влаштування, до речі, обговорена й одногосно прийнята Городнянським земським зібранням сесії 1890 р.

У 1896 р. Микола Миколайович, його мати Олімпіада Іванівна, священник Левицький, вчителі Концевий та Крещановський, пані Лінська стали засновниками Ваганицької народної бібліотеки-читальні, урочисте відкриття якої відбулося 23 березня 1897 р. Це був один з перших закладів такого типу не лише в Городнянському повіті, але й у Чернігівській губернії, про діяльність якого зберігся звіт [17]. Джерелом надходжень до бібліотеки були пожертвування завідувача – М.М. Євреїнова, членські внески засновників, а також книги, що надходили з губерньського земського складу. Бібліотека-читальня розміщувалась у спеціальному, окремому приміщенні, виділеному парафіяльним опікунством, головою якого на той час був М.М. Євреїнов. Нею користувалось понад 300 абонентів – жителі Ваганичів та 12 навколишніх сіл. Фонд бібліотеки складав близько 1,5 тис. книг з багатьох галузей знань, в т.ч. з метеорології, геології, мінералогії, а також періодичних видань, зокрема, журналів “Сельский вестник”, “Церковно-приходская школа”, “Малютка”, “Вестник трезвости”, “Нива”, “Новь”, “Образование”, “Вокруг света” [18].

Не менш цікавою є й доля власної бібліотеки М.М. Євреїнова, яку він збирав упродовж свого життя. Залишаючи посаду, Микола Миколайович Євреїнов у червні 1911 р. звернувся до повітової земської управи з проханням призначити лікаря, якому б він міг здати дільницю. При цьому він зазначав, що “...все инструменты (хирургические и акушерские), лично ему принадлежащие, он оставляет в собственность Ваганичской земской лечебницы, а также выразил намерение подарить ей и свою медицинскую библиотеку на следующих условиях: 1) библиотеке этой должно быть присвоено звание “библиотека имени Олимпиады Ивановны Евреиновой”; 2) библиотека должна оставаться при Ваганичском врачебном участке и находится в пользовании его медицинского персонала; 3) за ним (дарителем) и его наследником также остается право пользования этой библиотекой; 4) на пополнение означенной библиотеки атласами и учебниками желательное ежегодное ассигнование со стороны Городнянского земства рублей по 30”. Земське зібрання висловило глибоку вдячність М.М. Євреїнову за його працю лікаря та завідувача медичної дільниці, а також прийняло всі умови. Проте постанова цього зібрання була прийнята до виконання лише у грудні 1913 р. через відсутність постійного земського лікаря Ваганицької дільниці. 3 грудня 1913 р. повітова земська управа надіслала на адресу чернігівського губернатора список книг медичної бібліотеки (683 прим.), подарованої Ваганицькій лікарні [19]. Подальша доля цього унікального зібрання невідома.

За даними “Синодика усадебных библиотек”, складеного істориком, письменником і

бібліофілом С.Р. Мінцловим (1870–1933) і опублікованого у малотиражному “Временнике общества друзей русской книги” [20], зібрано записи про 100 бібліотек, архівів і художніх колекцій, що загинули на початку ХХ ст. під час знищення дворянських садиб. Одним з тих, хто брав участь у ревізії, намагаючись врятувати книжкові і мистецькі цінності, був завідувач Московським відділом наукових бібліотек І.А. Друганов (1883–?), який обстежив значну кількість приватних книжкових зібрань і організував їх передачу до державних бібліотек. Зібрані ним дані майже про 2 тис. бібліотек, починаючи з 1918 р., були надруковані у збірнику “Советская библиография” у 1933–1934 рр. Праці Мінцлова і Друганова до цього часу не втратили свого значення і є цінним джерелом інформації з історії бібліотек дворянських садиб. Проте нині вони малодоступні.

Інформація, що містилася у публікаціях С.Р. Мінцлова та І.А. Друганова в подальшому була узагальнена, уточнена, доповнена і опублікована у 1997 р. нашим земляком, уродженцем Чернігова Г.Ф. Злочевським [21]. Він навів дані про 223 книжкові зібрання колишніх дворянських садиб, щодо яких можна було надати хоча б коротку характеристику, назву і точне місцезнаходження. У цьому переліку – 9 книжкових зібрань з Чернігівської губернії, в числі яких і бібліотека М.М. Євреїнова. У “Синодику” зазначено: “Євреинов Н.Н. Им. Ваганичи Городнянского у. Черниговской губ. библиотека размещалась в двух комнатах. Главное место в ней занимали роскошные издания с гравюрами в соответствующих переплётках. В 1919 г. владельца убили, а библиотеку сложили на возы и повезли в Городню. По дороге с воза упала какая-то брошюра с портретом царя. Тогда все книги свалили в кучу у дороги и сожгли”.

Сьогодні можемо стверджувати, що в цьому записі є три неточності. По-перше, М.М. Євреїнов був убитий у квітні 1918 р. у власному будинку. По-друге, в його бібліотеці не було брошур. По-третє, як встановлено в результаті здійснюваного фахівцями Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка дослідження “З історії розвитку народних бібліотек-читалень Чернігівщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.” бібліотека не була знищена. Зокрема, “Отчёт о деятельности Городнянской уездной советской библиотеки с 18 января по 20 марта 1919 года” [22] та “Список библиотек, национализированных Городнянским уездным отделом народного образования в фонд советской народной библиотеки” [23], свідчать, що приватна бібліотека Євреїнова залишилась у Городні. Найбільша з восьми зазначених у “Списку” за кількістю – 8195 прим., різноманітна за змістом – з усіх галузей знань – вона свідчить про велику ерудицію і любов до книги її власника. Вже у повоєнні роки книги були вилучені з бібліотечного фонду як застарілі. На сьогодні лише декілька з них зберігаються у приватних зібраннях. Бібліотека М.М. Євреїнова була організована за всіма правилами: на кожній з книг був наклеєний типографський ярлик із зазначенням інвентарного номера, відділу, прізвища власника та печаткою власника бібліотеки, яка була відновлена завдяки чернігівському художнику-графіку В.Ф. Леоненку.

З покоління в покоління жителі Ваганичів та навколишніх сіл переповідають про М.М. Євреїнова як про непересічну особистість, розумну, енциклопедичних знань людину, лікаря, який у будь-яку годину доби поспішав на допомогу селянам, не беручи платні, земського діяча, який опікувався проблемами медичного обслуговування, надавав великого значення народній та позашкільній освіті, людину, яка за життя користувалась авторитетом і повагою.

Його численні пожертвування і благодійні справи зафіксовані в “Летописи Николаевской церкви села Ваганичи” – унікальному рукописному документі, на щастя, збереженому часом. Ось лише один фрагмент запису 1905 р.: “К чести этого помещика надо отнести все хлопоты и заботы, относящиеся к просвещению крестьян. По его инициативе при земском начальном училище были устроены ремесленные классы с преподаванием практических

занятий сапожного мастерства. А чтобы сократить в народе пьянство, им же была открыта чайная в старом помещении лечебницы. А лечебница была устроена новая, роскошная, на земский счёт, на отведённом участке из собственной земли Н.Н. Евреиновым.

Вообще, крестьяне села Ваганичей много обязаны местному помещику Евреинову. Благодаря щедрому настроению Евреинова в храме все необходимые сосуды серебряные, вызолоченные, да и храм в общем виде представляет роскошь и величественность.

Местная земская школа, благодаря хлопотам также Евреинова, имеет роскошное здание и все приспособления и принадлежности, которых в других школах не найдёшь”.

Дорогою, збудованою на кошти М.М. Євреїнова наприкінці XIX ст., ще й сьогодні ходять ваганичани, в його будинку тривалий час розміщувалась сільська бібліотека, а нині – сільський клуб.

Хотілося б, щоб пам'ять про нього жила довго, щоб не заросла бур'янами, як закладений ним унікальний дендропарк у центрі села. На пагорбі, на місці величного храму, в будівництво і оснащення якого вкладали кошти всі покоління роду Євреїнових, та їхнього фамільного склепу, зруйнованих вщент вже в 50-х роках XX ст., збудована школа.

У некролозі М.М. Могилянський писав: “Коли йому казали, що лишатися у Ваганичах небезпечно, відповідав: “Нехай уб'ють, а з Ваганич я не поїду”... і невідомий злочинець пострілом через вікно обірвав корисне і плідне життя видатного громадського діяча... Усе своє життя небіжчик віддав на совісну й щиріу громадську працю, за яку одержав тепер нагороду – кулю злочинця.

Час справедливої оцінки його громадської діяльності колись прийде!” [24].

То чи не настав час для увічнення пам'яті М.М. Євреїнова встановленням меморіальної дошки, присвоєнням його імені сільській бібліотеці, чи вешті-решт – одній з вулиць села?

¹ Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Т.ХІ-А. – С.-Петербург, 1894. – С.467.

² Родословная книга Черниговского дворянства / Сост. Г.А. Милорадович. – Т. II. – С.-Петербург, 1901. – Ч. III. – С. 89.

³ Летопись Николаевской церкви села Ваганичи Городницкого уезда // Прибавление к “Черниговским епархиальным известиям”. Часть неофициальная. – 1880. – № 19. – С. 253–273.

⁴ Там само. – 1882. – № 15. – С. 243–249.

⁵ Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX–XXXV сессий) 1883–1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I–XVIII с.с). – Вып. I. – Чернигов, 1902. – С. 24.

⁶ Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания XXXV–XLVI сессий 1900–1909 годов. – Т. I. – Чернигов, 1912. – С. 3–6.

⁷ Журналы Черниговского губернского земского собрания XXIX-й очередной сессии 1893 г. // Земский сборник Черниговской губернии. – 1893. – № 11–12. – С. 14, 25, 27, 29, 31. – Приложения.

⁸ Областной съезд врачей и представителей земств в г. Харькове // Земский сборник Черниговской губернии. – 1910. – № 6. – С. 130–133.

⁹ Черниговская земская неделя. – 1914. – № 27. – С. 9.

¹⁰ Очередные уездные земские собрания Черниговской губернии // Земский сборник Черниговской губернии. – 1910. – № 1. – С. 95.

¹¹ Об участии губернского земства к лучшей организации начального народного образования в губернии: Доклад губернской земской управы Черниговскому губернскому земскому собранию // Земский сборник Черниговской губернии. – 1892. – № 2. – С. 21, 41. – Приложения.

¹² Свод постановлений уездных земских собраний Черниговской губернии, очередных и чрезвычайных сессий, происходивших в 1902 г. – Чернигов, 1904. – С. 142.

¹³ Земские известия // Земский сборник Черниговской губернии. – 1903. – № 2. – С. 5, 6, 12.

¹⁴ Памятная книжка Киевского учебного округа. Часть IV: Черниговская губерния. – К., 1890. – С. 32; 1895. – С. 22–24; 1898. – С. 26, 29, 31,

¹⁵ Журавльова Т. Діячі Чернігівського земства поч. XX ст.: (За спогадами М.М. Могилянського) // Сіверянський літопис. – 1999. – № 4. – С. 135–139.

¹⁶ Земский сборник Черниговской губернии. – 1906. – № 9. – С. 117–176.

¹⁷ Журналы Городнянского очередного и чрезвычайного уездных земских собраний XXXIV сессии 1898 года. – Гомель, 1899. – С. 202–206.

¹⁸ Овсієнко М., Феоділова Л. Скарбниця світла і знань: Ваганицькій сільській бібліотеці – 100 років // Новини

Городнянщини. – 1998. – 17 січ. – С. 3; Дудко І. З минулого маємо взяти вогонь, а не попіл: З міжнародної науково-практичної конференції бібліотекарів // Десн. правда. – 1998. – 21 жовт. – С. 4; Феофілова Л. З історії розвитку бібліотек Городнянщини у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Бібліотечна планета. – 2003. – № 2. – С. 28–31.

¹⁹ Державний архів Чернігівської області (далі –ДАЧО). – Ф. 145. – Оп. 3. – Спр. 1121. – Арк. 1, 2, 4, 5–18.

²⁰ Временник общества друзей русской книги. – Париж, 1925. – Вып. 1. – С. 43–51.

²¹ Синодик усадебных библиотек / Автор предисловия и сост. Г.Д. Злочевский // Библиография. – 1997. – № 2. – С. 88.

²² ДАЧО. – Ф. Р-594. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 21–23.

²³ ДАЧО. – Ф. Р-594. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 34.

²⁴ Н.Н. Евреинов. Некролог // Черниговская земская неделя. – 1918. – № 29–30. – С. 10.